

IBN SINO TA'LIMOTIDA QANDLI DIABETNI DAVOLASHNING O'ZIGA XOSLIGI

Elmurodova Elnoz Azamatovna

✓ *Resume*

Abu Ali ibn Sino diabet kasalligini o'rganishga ulkan hissa qo'shgan. Qandli diabet qadimgi shifokorlarga ham yaxshi ma'lum bo'lib, ular anamnez, tashqi tekshiruv, palpatsiya va puls diagnostikasi asosida tanadagi patologik o'zgarishlarni aniqlay oladigan, "mizoj" (tabiat) dagi o'zgarishlarning mohiyatini bilib, tashxis qo'yish va bemorning "mizoj"ini tuzatish uchun zarur bo'lgan davolanishni tayinlash to'g'risida xulosa chiqara olishgan. Abu Ali ibn Sino dastlab sog'lom odamning "mizoj" xususiyatlarini, so'ngra kasalliklardagi o'zgarishlarini, shuningdek, uni davolash uchun buyurilgan dorilarning "mizoj"larini aniqladi. Sog'lom odamning "mizoji" neytral hisoblangan. Ibn Sino qandli diabetda "mizoj" "sovuq" tomonga o'zgarishini ta'kidlagan.

Qandli diabet bugungi kunda zamonaviy tibbiyotning eng dolzarb muammolaridan biri bo'lib qolmoqda. Qandli diabetni sintetik va kimyoviy ishlab chiqilgan dorilar bilan davolash, afsuski, sezilarli terapevtik natijalarga erishish, yetarlicha uzoq muddatli remissiya yoki kasallikni davolash uchun samarali deb hisoblanmaydi. Bundan tashqari, ko'plab nojo'ya ta'sirlar, tananing qarshiligini rivojlanishi va ko'plab past sifatlari dori vositalarining mavjudligi davolash samaradorligini pasaytiradi.

Qator olimlarning olib borgan tadqiqotlariga qaraganda va 359 ta nashr etilgan ilmiy maqolalarni o'rganish natijalari asosida 2-toifa diabetda ularning ta'sir qilish mexanizmlarini muhokama qiladilar. Mualliflarning ta'kidlashicha, aksariyat tadqiqotlarda insulin qarshiligi va glyukoza chidamlilik kabi kasallikning asosiy belgilari Langergans orolchalarining β -hujayralari yetishmovchiligi yoki disfunktsiyasi natijasi sifatida qaraladi. Bundan tashqari, gipoglikemik ta'sirning turli mexanizmlariga ega bo'lgan eng mashhur yangi avlod diabetga qarshi dorilarni qo'llashda ko'plab organlarning disfunktsiyasining namoyon bo'lishi aniqlangan va ularning qondagi glyukoza darajasiga ta'siri tasvirlangan. Masalan, 2-toifa diabetda metformin bilan glyukoza darajasini nazorat qilish jigar va ichak orqali amalga oshiriladi. Boshqa gipoglikemik vositalar oshqozon osti beziga (sulfoniluriya, GLP-1 retseptorlari agonistlari, meglitinidlar), skelet mushaklari (insulin), yog 'to'qimasi (tiazolidinedionlar), buyraklar (SGLT2 inhibitörleri), miya (pramlintid, bromokriptin) ta'siri orqali glyukoza metabolizmiga ta'sir qiladi. To'g'ri ovqatlanish, jismoniy faollik va boshqa turmush tarzi tarkibiy qismlarining ham qondagi glyukoza darajasini tartibga solishga foydali ta'siri mavjud.

Ilmiy tadqiqotlarda qayd etilgan turli xil gipoglikemik dorilarning mumkin bo'lgan nojo'ya ta'sirini o'rganish shuni ko'rsatdiki, ko'pchilik sintetik gipoglikemik dorilar qator asoratlarni keltirib chiqaradi. Bularga gipoglikemiya (gipoglikemik shok), diabetik ketoatsidozning rivojlanishi, suyak sinishi xavfi ortishi, dori-vositalarini o'zlashtira olmaslik, tana vaznining ortishi, yurak yetishmovchiligi, yurak xurujlari, qon tomirlari va hatto saraton xavfi ortishi kiradi. Surunkali buyrak va jigar yetishmovchiligi, asab va nafas olish tizimi kasalliklari, keksa bemorlar va transport vositalari haydovchilarida individual dorilarni qo'llash mumkin emasligi ta'kidlangan.

Abu Ali ibn Sino diabet kasalligini o'rganishga ulkan hissa qo'shgan. Qandli diabet qadimgi shifokorlarga ham yaxshi ma'lum bo'lib, ular anamnez, tashqi tekshiruv, palpatsiya va puls diagnostikasi asosida tanadagi patologik o'zgarishlarni aniqlay oladigan, "mizoj" (tabiat) dagi o'zgarishlarning mohiyatini bilib, tashxis qo'yish va bemorning "mizoj"ini tuzatish uchun zarur bo'lgan davolanishni tayinlash to'g'risida xulosa chiqara olishgan. Abu Ali ibn Sino dastlab sog'lom odamning "mizoj" xususiyatlarini, so'ngra kasalliklardagi o'zgarishlarini, shuningdek, uni davolash uchun buyurilgan dorilarning "mizoj"larini aniqladi. Sog'lom odamning "mizoji" neytral hisoblangan. Ibn Sino qandli diabetda "mizoj" "sovuq" tomonga o'zgarishini ta'kidlagan. Zamonaviy tushunchada bu tananing suyuq muhitining pH darajasining atsidozga o'tishini anglatadi. Ibn Sinoning fikricha, "sovuq tabiat"ga ega bo'lgan mahsulotlar ta'sirida organizmning ichki muhitining "mizoj"ida "sovuq", ya'ni kislotali tomonga sezilarli o'zgarishlar ro'y beradi. Shu munosabat bilan, Ibn Sino diabet uchun kislotali (nordon) ovqatlar va ichimliklarni buyurishni taqiqladi, chunki bu mahsulotlar bemorlarning "mizoj" ini "sovuq" diabetogen tomonga o'tishini kuchaytiradi.

Qandli diabetni davolash, zamonaviy endokrinologiya, genetika va farmakologiya yutuqlariga qaramay, hali ham o'ta murakkab vazifa bo'lib qolmoqda va ba'zi hollarda qoniqarli yechim topish yetarlicha muammo keltirib chiqaradi. Shuning uchun diabetni davolashda yangi yondashuvlarni izlash, shuningdek, yangi dori-darmonlarni, xususan, kam toksik bo'lgan o'simlik vositalarini ishlab chiqish dolzarbdir. To'g'ri tanlangan o'simlik preparatlari shakarni kamaytiradigan ta'sir va diabetogenez jarayonini nazorat qilish bilan birga faol gepatoprotektiv, yallig'lanishga qarshi, antihipoksik, antioksidant va immunostimulyator ta'sir ko'rsatadi. Bu sohada Ibn Sino tomonidan diabetni davolash uchun tavsiya etilgan oddiy va murakkab tabiiy antidiabetik vositalar alohida qiziqish uyg'otadi, ularning terapevtik ta'siri asosan diabetogenez jarayonini to'xtatishga qaratilgan.

Ibn Sino diabetga qarshi parhez terapiyasi va o'tlar bilan davolash masalalariga bag'ishlangan Ibn Sino ta'limotini ilmiy tahlil qilish natijalari shuni ko'rsatdiki, Ibn Sino birinchi navbatda parhezni tuzatishni ta'kidlab o'tgan va shundan keyingina dori-darmonlarni davolash haqida gapirgan. Ibn Sino diabetning og'ir shakllarini

davolashda oddiy o'simlik, hayvon va mineral qandga qarshi dori vositalari bilan bir qatorda uch va undan ortiq komponentdan iborat 11 ta murakkab dori vositasidan foydalangan.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, zamonaviy diabetologiya va farmakologiyaning dolzarb muammolarini hisobga olgan holda metabolizmni to'g'rilovchi, qand miqdorini pasaytiruvchi, gipolipidemik, angioprotektiv, gepatoprotektiv, antioksidant ta'sirga ega samarali va xavfsiz diabetga qarshi o'simliklarni aniqlash katta ahamiyatga ega.

Shunday qilib, biz qand miqdorini kamaytiradigan ko'plab dorilar bugungi kunda samaradorligi, foydalanish qulayligi, qo'shimcha ta'siri va hatto dori-darmonlarning narxi bilan farq qiladi degan xulosaga kelishimiz mumkin. Shuning uchun diabet terapiyasi tananing xususiyatlarini, har bir bemorning ehtiyojlari va afzalliklarini, davolash maqsadlarini va xavfsizligini hisobga olgan holda individuallashtirilishi kerak. Qandli diabetni samarali davolash va oldini olish uchun, bizning fikrimizcha, rasmiy va qo'shimcha tibbiyot usullarini, xususan, o'simlik dori vositalarini birlashtirish kerak.

Foydali adabiyotlar:

1. M.U. Sharofova The experience of Avicenna and possibility to improve the diabetes treatment. Institute of Avicenna's Medicine and Pharmacology, Dushanbe, Tajikistan. *Reviews on Clinical Pharmacology and Drug Therapy*, 2017;15(1):58-67
2. N.G.Abraham [et al.] Metabolic syndrome: psychosocial, neuroendocrine and classical risk factor in type 2 diabetes // *Ann.N.Y. Acad. Sci.* - 2007. -Vol.1113. - P.256-275.
3. Sharofova M.U. Classification of prediabetes at the intersection of modern medicine and the medical system of Ibn Sina / M.U.Sharofova, Yu.N.Nuraliev // 9-th International Symposium on the Chemistry of Natural Compounds, Urumqi Xinjiang China. - 2011 - P. 145-147.
4. A.R. Obloqulov, A.A. Elmurodova, D.N. Achilova Role of cytokines in the development of liver cirrhosis, which developed as a result of chronic viral hepatitis D - *Central Asian Journal of Medicine*, 2023
5. M.P. Мирзоева, M.A. Фарманова, A.A. Элмуродова The character and frequency of complications in patients with chronic toxoplasmosis - *Новый день в медицине*, 2019
6. A.R. Obloqulov, A.A. Elmurodova, B.I. Xadieva, A.I. Pondina. Surunkali lyamblioz bilan og'rigan bemorlarni "Divorm" bilan davolashni takomillashtirish – 2020. *Tibbiyotda yangi kun*
7. A.R. Oblokulov, A.A. Elmurodova, O.K. Nurova Efficacy and safety of antiviral therapy in patients hospitalized with COVID-19- *Central Asian Journal of Medical and Natural Science*, 2022.
8. A.R. Obloqulov, G.E. Niyozov, A.A. Elmurodova, D.U. Orifov. Clinical characteristics of patients with COVID-19- *Interdisciplinary Approaches to Medicine*, 2020